

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw“

Wederstaat de duivel

Maar biedt weerstand aan de duivel en hij zal van u vlieden.

Jacobus 4 : 7b.

Wat denken wij daar maar weinig aan, wat realiseren we ons dat weinig, dat de duivel het op de ondergang van de gemeente gemunt heeft!

O, ja, natuurlijk, we weten wel, dat de duivel er is, dat hij bestaat, maar we hebben er zo vaak geen erg in, dat hij met zijn listen en lagen het werk Gods zoveel mogelijk schade wil aandoen.

Hij zit er achter!

Wij menen vaak, dat we te strijden hebben tegen mensen van vlees en bloed, maar Paulus zegt: neen, wij hebben de worsteling niet tegen bloed en vlees, maar tegen de overheden, tegen de machten, tegen de wereldbeheersers dezer duisternis, tegen de boze geesten in de hemelse gewesten. Ef. 6 : 12.

Daar gaat de strijd tegen, de worsteling op leven en dood, tegen de duivelse machten. Machten! Die beheersende invloed hebben, gezag en dat héél concreet. Die de wereld overheersen. Maar vooral: boze, verderf brennende machten, onverwachte, gevaarlijke en machtige bestrijders.

Zeker, we moeten ook wel tegen mensen van vlees en bloed strijden, maar achter die mensen moeten we deze vreselijke, duivelse machten zien.

Wat beseffen we dat weinig, dat het altijd opletten is, waken, om niet onder te liggen in de strijd.

De wapenrusting aan! „En bidt daarbij met aanhoudend bidden en smeken bij elke gelegenheid in de Geest, daartoe wakende met alle volharding en smeking voor alle heiligen“ Ef. 6 : 18.

Zó komt het er op aan!

De duivel ligt op de loer, hij zit er achter. En wij... hebben er heel vaak geen erg in, we zijn nog zo argeloos soms, dat we niet met hem en zijn gevaarlijke macht rekenen.

Wat was Petrus kloek en moedig, toen het er op aan kwam!

„Ging voor zijn Meester! Dacht u, dat ik U in de steek zou laten? Al moest ik met U sterven; Ik blijf U trouw tot in de dood!“

„Streed hij voor een goede zaak, ja of neen? Nou dan, dan moet je er voor staan. Hij was niet laf! Geen sprake van! Dan maar op de vuist! En hij sloeg kloek en moedig met z'n zwaard in de hof. Hij voegde de daad bij het woord, hij moest dóór-zetten!“

Maar och, Petrus had geen erg in de duivel. Hoewel hij nog zo gewaarschuwd was! En zo viel hij in de strik des duivels, verloochende zijn Meester. Hij was niet op zijn hoede geweest in al zijn dapperheid.

Wat heeft Petrus leergeld betaald!

Later schrijft hij: „Wordt nuchter en waakzaam. Uw tegenpartij, de duivel, gaat rond als een brullende leeuw, zoekende wien hij zal verslinden. Wederstaat hem, vast in het geloof“ 1 Petrus 5 : 8, 9.

En dat heeft Jacobus ook geschreven aan de verstrooide christenen: „biedt weerstand aan de duivel“.

De apostelen hebben de macht en de list van de duivel terdege opgemerkt en daar ernstig rekening mee gehouden bij de vergadering en bewaring van de kerk. Dat kunt u op vele plaatsen in hun brieven lezen.

B.v. in de eerste brief aan de Thessalonicen-

zen. Paulus moest uit Thessalonica vluchten, zó gevaarlijk en benard was de situatie daar voor hem en voor de gemeente. De gehele stad was in rep en roer gebracht terwille van het Woord Gods.

Wat heeft Paulus een zorg gehad voor de gemeente in Thessalonica: nog maar pas „geïnstitueerd“ en daar braken de stormen al los!

Maar toen zag Paulus niet slechts mensen en hun razen en woeden, hij zag niet alleen maar de Joden, die de gemeente Gods zoveel schade berokkenden, ja, zo leek 't op 't eerste gezicht, zo oppervlakkig, maar Paulus zag verder, dieper, hij zag, wie er achter de schermen stond: „of de verzoeker u misschien verzocht had en onze inspanning vruchteloos zou geworden zijn“. 1 Thess. 3 : 5, hij zag de duivel er achter staan.

En hij schrijft, dat hij „een en andermaal“ tot de gemeente had willen komen, hij had in al die druk en moeite de gemeente zo graag willen steunen en bijstaan, maar het kon niet doorgaan.

Ja, dat zeggen wij dan vaak: „het“ kon niet doorgaan.

Maar de apostel zag het beter: „doch de satan heeft het ons belet“. 1 Thess. 2 : 18.

Zo ziet u, hoe de apostelen met de macht des duivels rekenden: hém zagen ze „achter de coulissen“ wroeten, werken, verwoesten en verzoeken.

Paulus kon niet in Thessalonica komen, want de satan belette het.

Steeds lag de satan op de loer, om het werk van Christus te vernielen en uiteen te scheuren, om zijn gif-pijlen af te schieten op de gemeente en op de gelovigen apart.

Zo hebben onze voorouders het ook beleeden in het dankgebed van het Doopsformulier, dat wij en onze kinderen dapper moeten strijden tegen de zonde, **de duivel en zijn ganse rijk** en overwinnen mogen.

Ook wij moeten in alle strijd en moeite dat maar ter dege bedenken: de duivel is er op uit, Gods werk te vernielen.

Duivel betekent: lasteraar, aanklager.

Het woord, die naam „duivel“ komt van een werkwoord: uit elkaar werpen, van elkaar scheiden, uit elkaar scheuren.

Dat is de bedoeling van de boze, om Gods werk te verwoesten.

Als hij maar een kans ergens ziet, dan

grijpt hij toe, daar begint hij met alle macht te scheuren en te trekken.

Als hij maar ergens een vuurtje ziet smuilen, dan vliegt hij er op af en dan blaast hij dat vuurtje aan, zó dat, als hij het zo ver kan krijgen, de vlammen er uit slaan. Hij heeft graag een uitslaande brand, zo dat de kerk a.h.w. in lichte laaie staat. Dan heeft hij zijn zin. Hij zoekt met zijn listen en lagen de zwakke plekken op, begint te stoken en tracht er munt uit te slaan.

B.v. koppigheid, stijfhoofdigheid kan hij best gebruiken, dan heeft hij vaak „succes“ als we niet oppassen.

Als de duivel maar een inval-front kan vinden!

Daarom schrijft de apostel Paulus: „de zonde ga niet onder over uw toornige gemoedsgesteldheid en geeft de duivel geen plaats“. Ef. 4 : 27.

Als we toornig blijven, onze zin koppig doorzetten, geven we de duivel ruimte, om binnen te dringen en zijn verderfelijke invloed uit te oefenen. Dan zien we het heil van de gemeente niet meer, dan zien we het werk Gods niet meer, maar riskeren we alles.

Jacobus schrijft: weerstaat hem! Biedt als één man weerstand tégen zijn listen en lagen! De verstrooide christenen gingen tegen elkaar te keer, 't was om zo te zeggen: „moord en doodslag“, lasteren tegen elkaar en wat niet al! Ze hadden het zó vreselijk druk met alles en nog wat, maar ze waren argeloos: ze onderkenden niet de duivel en zijn ganse rijk, ze baden niet en waakten niet en waren niet nuchter.

Weerstaat hém, de verwoester en verzoeker!

En dan? Als we hem weerstaan? „Dan zal hij van u vluchten“!

Dan gaat hij er vandoor, en zo vlug mogelijk.

We moeten maar niet bang zijn voor de duivel, zijn macht is wel groot, maar God is almachtig. En de macht van de duivel is gebroken door onze Here Jezus Christus.

De duivel kan ons wel aanvechten, maar als we sterke weerstand bieden zullen wij de overhand behouden door onze machtige Heiland.

Dan slaat hij op de vlucht, de scheurmaker, dan is er voor hem géén plaats en dan bloeit de gemeente!

Want daar gaat het toch maar om: de gemeente van de levende God!

C. Stam

Op bezoek bij de kerk der Waldenzen

(XIV)

In ons twaalfde artikel verhaalden wij, hoe in de zestiger jaren van de zestiende eeuw in het Noorden van Italië na een verwoede strijd, gevoerd in het Alpengebied, de bewoners van de valleien een betrekkelijke rust verkregen door het Pact van Cavour. Dit Pact belette evenwel de Roomse tegenstanders niet, om door het kidnappen van kinderen het leven van de Waldenzen nu op andere wijze dan met de wapenen te bedreigen.

Vervolgens wezen wij op de geheel andere uitslag voor de Waldenzen in Calabrië in Zuid-Italië, waar het licht van het Evangelie

gedoofd werd en gedoofd zou blijven tot de twintigste eeuw, toen ook daar weer ruimte kwam voor de vrije verkondiging van het Evangelie. Tenslotte memoreerden wij nog, hoe in 1630 een verschrikkelijke pestepidemie de Valleien, waar de Waldenzen woonde, in Noord-Italië binnendrong, waardoor 10.000 Waldenzen de dood vonden, zodat hulp gezocht moest worden in Zwitserland om de gemeenten, die ook van hun herders en leraren waren beroofd, door predikanten, uit Zwitserland overgekomen, te laten bearbeiten, waardoor Frans de taal werd, die in deze kerken werd gesproken in plaats van het Romaans.

Na de draad met het voorafgaande even te

hebben opgehaald, willen wij nu de beschrijving van de geschiedenis der Waldenzen gaan vervolgen.

In 1648 kwam er bij ons een eind aan de 80-jarige oorlog. Deze oorlog met Spanje, succesvol door de Nederlanden gevoerd, had ook voor de kerken der Reformatie in de lage landen de vrijheid van belijden definitief bevestigd. Geheel anders was de positie van de kerken der Reformatie in Italië. Juist om deze tijd gingen zij weer een zware periode in hun bestaan tegemoet, die zware beproevingen zou brengen en aan duizenden het leven zou kosten, als martelaren voor het geloof naar de Schriften.

In 1622 had de Paus het Genootschap voor de Verdediging van het Geloof opgericht (propaganda di Fede). Dit bedoelde te zijn een middel voor het bekeren van de heidenen. Maar in 1650 werd aan deze doelstelling toegevoegd „en voor het uitroeien van de ketters”. Zo werd dit Propaganda Instituut van Rome een wapen in de handen van de Inquisitie.

In het Pact van Cavour werden de protestanten uitgesloten van de steden Luserna, San Giovanni en Torre. Er kwam evenwel in het verdrag een bepaling voor, dat in geval van noodzaak de Waldenzen mochten verblijven binnen de grenzen van dit Rooms Katholiek gebied. Vele Waldenzen hadden van deze concessie gebruik gemaakt en hun woning gekozen in of in de omgeving van deze steden. De kerkelijke machthebbers hadden sinds 1596 wel met man en macht getracht, de Waldenzen uit deze gebieden te verdrijven, maar de burgerlijke autoriteiten gingen hierin niet met hen mede en erkenden de rechten van de Waldenzen volgens de bepaling van het Verdrag. Dit zou alles anders gaan worden, toen de Propaganda di Fede haar zetel in Turijn ging opslaan. In 1650 werd een Proclamatie afgekondigd, waarbij de Evangelische belijders in de steden Luserna, San Giovanni, Torre en verschillende plaatsen in de vlakte werden gesommeerd, binnen 3 dagen deze gebieden te verlaten, indien zij hun geloof niet wilden afzweren. Gastaldo, de gouverneur, dwarsboemde evenwel deze plannen door te weigeren, dit Edict uit te voeren, waarbij hij allerlei moeilijkheden aan de uitvoering in de weg legde.

Het behoeft geen betoog, dat door al deze dreigementen de verhoudingen weer zeer gespannen werden. De bevolking van Villar, waar geen enkele Rooms Katholieke burger woonde, de aanwezigheid van het klooster in haar midden zat, stak dit in brand, nadat de monniken eruit waren gevluht. Dit was de lont in het kruit. De Propaganda di Fede kwam nu direct fel in actie. De Gouverneur kreeg opdracht, het Edict van 1650 na te leven. Dit Edict vorderde, dat alle protestanten wonende in steden in de omgeving van de Valleien, benevens die, welke woonden in Luserna, San Giovanni en Torre, binnen drie dagen hun huizen moesten ontruimen en zich in de bergen terug moesten trekken, daar zij anders ter dood zouden worden gebracht.

Ditzelfde lot zou iedere Rooms Katholiek wachten, die het wagen zou, protestant te worden. Zij, die onder deze bepaling vielen, moesten voorts hun landerijen binnen drie weken verkopen. Dit was Gastaldo toch te gortig. Hij begon met dit edict alleen van toepassing te verklaren op de familiehoofden. Deze volgden de aanwijzing op en trokken zich terug in de bergen. Gelijktijdig ging er een deputatie naar Turijn om bij de hertog te protesteren. Daar aangekomen werden zij verwezen naar de markies van Pianezza. Maar deze heer konden zij niet te spreken krijgen, tot ze er achter kwamen, dat hij zich inmiddels aan het hoofd van de troepen had gesteld, die reeds bij de ingang van de Valleien waren samengetrokken. Op 17 april 1655 begonnen de vijandelijkheden. Pianezza vroeg aan de stad Torre kwartier voor enige honderden mannen van zijn leger. Hij kreeg ten antwoord, dat men hiertoe in zo korte tijd geen kans zag. Hij persisteerde bij zijn eis, waarop de bewoners besloten, weerstand te bieden. De poorten van Torre werden gesloten. Maar door een nachtelijke aanval slaagde Pianezza erin, ondanks heftige tegenstand, de stad te overmeesteren. Dat de situatie

uiterst gevaarlijk was voor de Waldenzen zag velen in, die dan ook de wijk namen naar Pra del Torno of via de vallei naar de Franse grens. Inmiddels boden groepen Waldenzen nog tegenstand aan de troepen van Pianezza, die, hierdoor opgehouden, maar geringe voortgang konden maken. Hierop nam Pianezza de toevlucht tot een list, die ook in vroeger jaren succes had gehad. Hij lokte de Waldenzen in de val. Hij gaf bevel de vijandelijkheden te staken, riep de leiders der Waldenzen bij zich, betuigde zijn spijt over het slecht gedrag van zijn troepen, die de bevolking hadden geterroriseerd en stelde aan de leiders der Waldenzen voor, dat zij zouden toestaan, dat zijn troepen in de verschillende dorpen slechts voor een paar dagen onderdak zouden krijgen bij de bevolking. Hij zou ze daarna terugtrekken. Leger, de moderator der Waldenzen, adviseerde zijn mensen, hierop niet in te gaan. Ook Gianavello, van wie we nog meer zullen horen, die van zijn kant een verweersgroep ging vormen. Maar algemeen was de bevolking, bevreesd als ze was voor de gevolgen, voorstander van de gedachte, geloof te schenken aan de toezeggingen van de markies. Op die manier was binnen 24 uur ieder dorp en ieder gehucht bezet met soldaten. Opnieuw zou blijken, dat men deze duivelstrawanten geen geloof kon schenken. Pasen 1655 brak aan. Het zou een bloedige Pasen worden, bekend als de Pasen van Piemonte, met herinnering aan een andere massaslachting, de Siciliaanse Vesper. Op Paasmorgen in de vroege bij het aanbreken van de dag, gaf Pianezza van het fort, dat boven Torre gelegen was, door een vuursignaal het afgesproken sein aan zijn troepen, om een massaslachting onder de bevolking te beginnen, gelijkwaardig aan die van de St. Bartholomeüsnacht. In een oogwenk veranderden de soldaten van vriendelijke gasten in fanatieke, wrede vijanden. Mannen, vrouwen en kinderen werden vermoord in een verschrikkelijke afslachting, allerwegen in de valleien. Zij werden in stukken gehakt, gevild, verbrand, van rotswanden afgesmeten, verminkt, met speren doorstoken, levend begraven. Toen de ergste woede van deze massaslachting achter de rug was, werden de kinderen, die zwerfde in de bergen werden aangetroffen, gekidnapt, naar Turijn gezonden en men heeft nooit meer iets van hen gehoord.

Door Pra Del Torno zo lang mogelijk te verdedigen, won men tijd om de vluchtelingen uit de valleien, die daar een heenkomen hadden gezocht, de gelegenheid te geven via La Vachère naar Frans gebied te vluchten.

De vluchtelingen, die over de bergen van Bobbio de wijk trachten te nemen, kwamen

er minder goed af. De passen waren hoog en tegen die tijd van het jaar nog volop onder de sneeuw. Sommigen werden door de troepen gevangen en op de plaats vermoord, anderen kwamen om van de koude en een groep van 36 personen werd door een lawine getroffen, waarbij allen omkwamen. De plaats, waar dat gebeurde, staat nu nog bekend als de Plaats des Doods.

Zo kwamen er op die bloedige Paasdag van 1655 in de Valleien, waar de Waldenzen lange tijd een schuilplaats hadden gevonden tegen de hitte der vervolgingen, meer dan 2000 mensen om het leven. Kapitein du Petitbourg die een regiment van Pianezza's troepen commandeerde, kwam zo in opstand tegen wat hij zag gebeuren, dat hij weigerde langer onder Pianezza te dienen, zijn bevel neerlegde en een manifest publiceerde van de volgende inhoud:

Ik ben getuige geweest van vele gewelddaden en van een buitengewone wreedheid, begaan door de misdadigers van Piemonte en door de soldaten op personen van elke leeftijd, sexe en conditie, die ik zag afslachten, aan stukken snijden, ophangen, verbranden en onteren. Ik zag de order, dat iedereen moest worden gedood. Wat betreft het protest van de Markies van Pianezza, dat niemand ooit werd getroffen anders dan in het gevecht, handhaaf ik, dat ik met mijn eigen ogen zag, dat mannen in koelen bloede werden vermoord en dat vrouwen, oude mannen en kleine kinderen op een verschrikkelijke manier werden ter dood gebracht. Ziende, dat ik niets kon doen hiertegen, was het enige wat mij overbleef, mij terugtrekken en het bevel over het regiment neerleggen, om niet tegenwoordig te zijn bij zulke schandelijke handelingen.

Wanneer men dit verneemt, zou iedereen verwachten, dat het nu toch met de Waldenzen wel gedaan zou zijn en dat hun laatste uur had geslagen. Het leek wel, of de duivel thans met zijn helse machten de kerk des Heren in Italië, die trouw volhardde bij het Woord, zou vernietigen, maar ook nu zou blijken, dat de poorten der hel de gemeente Gods in dit land niet radicaal zouden kunnen overweldigen. Daarvan vertel ik U een volgend maal, wanneer wij zullen vernemen van de heldhaftige en tot de overwinning leidende strijd van Giosuè Gianavello en zijn mannen.

P. Groen

Over de eenheid der kerk

Eén van de wezenskenmerken van de kerk is haar **eenheid**.

Behalve haar heiligheid, katholiciteit en apostoliciteit belijdt zij daarom ook haar éénheid.

Dat is geheel naar de Schrift.

Want die getuigt op iedere bladzij van de eenheid van Gods volk, de eenheid van zijn kerk. We kunnen, zonder ons aan overdrijving schuldig te maken, de bijbel ook het boek van de eenheid noemen.

Want waarover gaat het in de bijbel?

Is het niet hierover dat God de gevallen zondige mensheid zoekt om die met Zich in gemeenschap te brengen? Gaat 't in de Schrift niet om de verzoening welke God tot stand brengt tussen Zich en het verloren menselijk geslacht? En is die gemeenschap, die verzoening niet dit dat er weer „eenheid” ontstaat tussen God en de mensen en zo ook tussen de mensen onderling?

In de engelse bijbel wordt dat op tekenende wijze tot uitdrukking gebracht. Daarin wordt namelijk de verzoening aangeduid met het woord „atonement”. Aan dit woord ligt ten grondslag de idee van at-one-ment: „tot-één-making”. Verzoening is inderdaad het tot een diepe, innige gemeenschap maken van wie vij-

andig tegenover elkaar stonden. En deze verzoening komt er eerst tussen God en de mensen en daarna, en op grond daarvan, ook tussen de mensen onder elkaar.

Het boeiende van de bijbel is nu ook in dit opzicht dat hij die verzoening, dat éénworden tekent als een in de geschiedenis plaats vindend gebeuren. De bijbel geeft een beschrijving van de historie van die éénwording.

We vinden in de Schrift geen verhandeling over die eenheid.

Men treft daarin b.v. geen paragraaf aan waarin een uiteenzetting wordt gegeven over het wezen, de aard, de vorm, de openbaring, de beleving van de eenheid. Ook wordt daarin niet gegeven een reglement met artikelen waarin wordt voorgeschreven hoe de eenheid moet worden gezocht en beleefd.

Neen, de bijbel geeft een kleurig beeld van Gods worsteling om die eenheid tot stand te brengen. De bijbel getuigt van Gods bedoeling om allen en alles rondom Zich te verzamelen in de geschiedenis van een zich geleidelijk ontplooiend initiatief van God Zelf. Een initiatief waarin steeds de mensen als medewerkers Gods betrokken worden.

De achtergrond van die geschiedenis is het paradijs en wat daarin voorviel.

God scheidt de eerste mens als zijn beeld en gelijkenis. Die mens is zoon van God. En het gaat God erom met deze mens om te gaan als met een vriend, een kind. In prachtige, tere woorden beschrijft Genesis de omgang van God met Adam en van Adam met God.

In en door Adam wilde God voorts alle mensen met Zich in gemeenschap brengen en houden. Uit Adam zouden immers alle mensen voortkomen. In hem zouden ze allen een eenheid vormen. Een eenheid zeer zeker gefundeerd in het bloed. Maar tegelijk en bovenal een eenheid door de gemeenschap waarin zij via Adam zouden leven met God. Adam zou stamvader zijn van de mensheid. Maar tegelijk en bovenal ook hoofd, verbondshoofd van het gehele menselijke geslacht. En de mensheid zou in en door haar hoofd op unieke wijze met God verbonden zijn en in Zijn en elkaars gemeenschap leven.

Het was in het paradijs al eenheid wat de klok sloeg.

Eenheid met God — dat voorop — maar onlosmakelijk daarmee verbonden en daaruit voortvloeiend ook eenheid met elkaar. Bovendien was er harmonie tussen de mensen en al het overige geschapene. Deze eenheid betekende voor de mens leven, vrijheid, zaligheid.

De val van Adam was het kapot gaan van deze eenheid. In plaats van de eenheid kwam scheiding, verwijdering, afstand. Een kloof ging gapen tussen God en de mensen die Hij als zijn kinderen had gemaakt. En daardoor werd ook de mensheid uit elkaar gereten. Het klimaat waarin de mensen ten gevolge van hun zonden kwamen te leven werd gekenmerkt door wanbegrip, wantrouwen, vrees, haat, vijandschap. Er kwam het elkaar niet meer willen en kunnen verstaan. Het tegen elkaar opbotsen. Het elkaar verbijten en vereten.

Straks verrijst de toren van Babel. Ze werd een huiveringwekkend teken van de radicale verdeeldheid der mensen. De Here verstrooide in die dagen de mensen over de gehele aarde. Voortaan zou de wereld het schouwtoneel zijn van een nooit ophoudende harde, wrede, verwoestende oorlog van volken, rassen, natiën, klassen, enkelingen tegen elkaar. Onder de leiding en ophitsing van de Satan. De mensen zouden als gevolg daarvan leven in een beklemmende, existentiële angst en eenzaamheid.

Ja zeker ze bleven elkaar wel zoeken — maar vinden deden ze elkaar nooit. Elk naderen tot elkaar werd een botsing, een strijd, een poging tot vernietiging.

* * *

In de chaos van de verdeeldheid, vijandschap, benauwing, vernietiging welke door de zonde in de wereld was gekomen komt en blijft God. En Hij zocht ononderbroken gemeenschap en eenheid.

Zie maar naar Abraham. God haalt hem uit de goddeloze wereld van Ur. Dat is: uit de wereld van haat en vijandschap. God werkt voorts in zijn hart het geloof. Daardoor komt het tussen God en Abraham tot ware gemeenschap. Abraham wordt de vertrouweling, de vriend van God. God komt bij Abraham op bezoek, eet met hem en vertelt hem zijn plannen. God scheidt zijn vriend af van de baaiert van volken en stammen om alleen van Hem te zijn.

En in Abraham zoekt God weer de velen. Abraham zal tot een groot volk worden, het eigendomsvolk van God. De naam die God hem gaf betekent: Vader van vele volken. God sluit bovendien formeel een vriendschapsverbond met zijn vertrouweling. Abraham wordt de vader van alle gelovigen. In het volk Israël krijgt de nauwe gemeenschap waarin God met Abraham en zijn nakomelingen wilde leven steeds duidelijker gestalte. Met Abrahams kinderen Izak en Jakob en Mozes wordt het eenmaal gesloten verbond vernieuwd. Door zijn thora, zijn liefdevolle, vaderlijke onderwijzing, door de eredienst in tabernakel en tempel en door de profetie die vol was van de verwachting van de Messias houdt God zijn volk in zijn gemeenschap, doet Hij het daarin steeds weer inleven en bindt Hij het samen in de dienst

van Hem en van elkaar.

En terwijl God in een wereld die kookt van afgunst en haat, een wereld die steeds meer uit elkaar wordt gescheurd, een nieuwe eenheid laat bloeien tussen Zich en het uitverkoren volk en daardoor ook in het volk liefde voor elkaar doet geboren worden, wijst Hij er tegelijk ook op dat de grenzen van de nieuwe gemeenschap eenmaal ontzaglijk zullen worden verwijfd. Ze zal eenmaal alle natiën, volken en talen omvatten. Eénmaal zal de kerk oecumenisch zijn. Dat wil zeggen: zich uitstrekken over voor de gehele lengte en breedte der aarde.

„En wat de vreemdelingen betreft die zich bij de HERE aansloten om Hem te dienen, en om de naam des HEREN lief te hebben, om Hem tot knechten te zijn. allen die de sabbat onderhouden, zodat zij Hem niet ontheiligen en die vasthouden aan mijn verbond — hen zal Ik brengen naar mijn heilige berg. Ik zal hun vreugde bereiden in mijn bedehuis; hun brandoffers zullen welgevallig zijn op mijn altaar, want mijn huis zal een bedehuis heten voor alle volken. Het woord van de HERE, die de verdrevenen van Israël bijeenbrengt luidt: Ik zal daartoe nog meerderen bijeenbrengen dan er reeds toegebracht zijn”. (Jes. 58 : 6 - 8).

Het gaat in de wereld aan op een universele gemeenschap, op een heel de wereld omspannende eenheid.

* * *

Ook in de geschiedenis van Gods arbeid om de mensheid in de gemeenschap met Hem tot een eenheid te maken is de komst van Jezus Christus een hoogtepunt.

De eenheid welke God in Christus realiseert is op bijzonder concrete wijze te zien in zijn werk op aarde.

Wanneer de Heiland publiek optreedt is Hij vergezeld van een groep mannen die Hem gedurende heel zijn omwandeling op aarde vergezellen. Het zijn de zijnen, zijn discipelen. Uit hen kiest Hij straks een kerngroep: de twaalve.

Wat nu hierbij opvalt is dat Christus deze mannen geheel uit eigen initiatief kiest. En met grote macht. Hij zegt tot hen niet meer dan: „Volg Mij”. Zo roept Hij hen. Zo houdt Hij ze vast. Zo bindt Hij ze aan Zich en aan elkaar. Wie Jezus zo roept zijn geen „geestverwanten”, geen gelijk gezinde of gelijk gerichte zielen. Neen Hij roept „vreemden”. Pas geleidelijk, door de onoverwinnelijke werking van zijn Geest en Woord, maakt Hij hen tot een gemeenschap die haar middelpunt vindt in zijn persoon. Door het geloof in Hem zijn ze aan Hem verbonden. En op die wijze, dus door de band aan Hem die een heel het leven omspannende band is, worden ze ook aan elkaar verbonden. Ze hebben niet Jezus en ook niet elkaar uitgekozen om een gemeenschap te vormen. Neen, met nadruk verzekert Christus: „Niet gij hebt Mij, maar Ik heb u uitgekozen”.

Deze gemeenschap is dus alleen en ten volle door Jezus Christus geformeerd. Ze heeft ook in Hem haar bestand. Allen die ertoe behoren leven uit Hem. De zo door Hem gevormde gemeenschap wordt ook door Hem geleid. Ze ontleent aan Hem haar karakter. Kortom: ze is wat ze is alléén door Hem. Christus heeft niet een groep vrienden bijeen gebracht. Neen, hij riep mensen die elkander vreemd waren. En deze maakte Hij tot vrienden — van Hem en van elkaar. „Ik noem u niet meer slaven, want de slaaf weet niet wat zijn heer doet; maar Ik heb u vrienden genoemd, omdat Ik alles wat Ik van mijn Vader gehoord heb, u heb bekend gemaakt”. (Joh. 15 : 15).

Het opgenomen worden in de gemeenschap met Christus betekent voor allen die daartoe behoren een volkomen opgaan in zijn leefwijze en een deelgenoot met Hem zijn in alles wat Hij doet en ervaart. Christus' discipelen trekken met Hem het land door. Ze delen in de vreugde van zijn arbeid, zijn prediking, zijn wonden. Zij genieten met Hem in de vruchten daarvan. Maar de haat van het volk ten opzichte van Jezus, die steeds feller werd ontladde zich ook op zijn discipelen. Gemeenschap met Christus betekent lotsverbondenheid met Hem en in Hem ook met elkaar. Christus en de zijnen hebben voorts ook „al-

les gemeen”. Ze leven uit één beurs. Ze profiteren samen van de aangeboden gastvrijheid. Ze zijn ook één als er niets anders is om het hoofd op neer te leggen dan een steen in de open lucht.

En de levenswet voor deze gemeenschap in Christus is: „Een nieuw gebod geef Ik u, dat gij elkander liefhebt: gelijk Ik u liefgehad heb, dat gij ook elkander liefhebt. Hieraan zullen allen weten dat gij discipelen van Mij zijt, indien gij liefde hebt onder elkander.” (Joh. 13 : 34, 35).

* * *

Uit de kring van de discipelen groeit de gemeente van Jezus Christus.

Aanvankelijk zijn het maar weinigen die daarin worden opgenomen. Maar als de Geest wordt uitgestort vormt ze al gauw een schare van duizenden.

En wat deze gemeente kenmerkt — wat haar moet kenmerken en inderdaad ook kenmerkt — dat is haar wonderlijke eenheid. Met de typering welke haar in de Schrift worden gegeven blijkt dat overduidelijk.

De gemeente, zo horen we, is de kudde die verzorgd, geleid en bijeengehouden wordt door de ene Herder en vergaderd wordt in de éne stal.

Christus is de wijnstok en de zijnen vormen daarvan de ranken. En het spreekt vanzelf: ranken zijn volkomen één met elkaar door hun verbonden zijn met en leven uit de éne wijnstok.

De gemeente heet voorts het huisgezin van God. Alle gelovigen zijn broeders en zusters omdat ze één Vader hebben, hun Vader die in de hemelen is: Jezus Christus is in dit gezin de oudste broeder die de gelovigen tot kinderen Gods maakt en hun zo de zaligheid schenkt.

De kerk wordt ook aangeduid met de naam huis Gods. Zij is als zodanig gebouwd op het fundament van de apostelen en de profeten waarvan Christus de uiterste hoeksteen is. Alle leden der kerk zijn de levende stenen waarvan dat huis wordt gebouwd. En als zodanig zijn ze hecht met elkaar verbonden.

Een andere, zeer schone en inhoudrijke naam voor de kerk is lichaam. Christus is daarvan het hoofd en de gelovigen vormen er de leden van. Is er een beeld denkbaar dat sterker en nadrukkelijker de eenheid der gelovigen tot uitdrukking brengt dan dit? Op heerlijke wijze spreekt, ja zingt Paulus van de kerk als lichaam van Christus. Hij schrijft in 1 Kor. 12: Gelijk het lichaam één is en ook vele leden heeft en al de leden van het lichaam hoe vele ook, één lichaam vormen zo ook Christus. De bijbel noemt Jezus met allen die in Hem geloven zo zonder meer: Christus. Door één Geest zijn alle gelovigen tot één lichaam gedoopt. Er zijn ongetwijfeld veel leden, maar er is slechts één lichaam. En zoals alle leden leven uit het lichaam zo leven zij er ook alle vóór. En omdat alle kinderen Gods één lichaam vormen is er tussen hen een volledige solidariteit zowel ten opzichte van het lijden in deze wereld als met betrekking tot de vreugde die zij ontvangen.

* * *

Zo spreekt en zo zingt alles wat de Schrift van de kerk zegt over haar eenheid.

Met die eenheid staat of valt zij.

De kerk is één, want zij heeft één God en één Christus. In haar woont voorts één Geest, die zowel in het lichaam als één geheel als in alle leden werkt en het leven daarvan stemt. Alle leden ontvangen bovendien éenzelfde doop en zijn door éenzelfde geloof met Christus verbonden. Allen oefenen gemeenschap met Christus en met elkaar in het éne Avondmaal. Allen die van Christus zijn zijn bovendien burgers van het éne Rijk van hun Heer en vervullen ieder afzonderlijk en allen gezamenlijk de éne opdracht van het liefhebben van God en de naasten. Allen zijn daarbij gewikkeld in de zware, heel het leven durende strijd tegen Satan, de wereld en het eigen vlees. En allen zien vol verlangen uit naar de grote dag waarop hun Heer weerkomt op de wolken.

Inderdaad, alles wat door God in zijn Woord van de kerk wordt gezegd spreekt ook en met de grootst mogelijke nadruk van haar machtige eenheid.

C. V.

De laatste der jong-protestanten

(in memoriam A. Marja)

Gisteren, 10 januari 1964, zat ik juist met een jonge dichter te lunchen, toen de radio van het restaurant het doodsbericht doorgaf: „te Den Haag is overleden de dichter A. Marja.” Zonder een schok laat zulk een mededeling je niet. Vóór de oorlog bezochten we beiden de Chr. HBS aan de Rozenstraat te Groningen, waar hij, mijn vriend Siesling en ondergetekende door de leraar nederlands (dr. Henk Smilde) voorgoed voor de literatuur werden gewonnen. Hij was enige jaren ouder dan ik en bemoeide zich weinig met de andere HBS-ers. Dat hij een dichter was wilde hij maar al te graag weten, ook al waren er in Groningen wel meer illustere voorbeelden te vinden, zoals Hendrik de Vries en Ab Visser.

In de oorlog ging de non-conformist Marja in het verzet, dat hij gelukkig overleefde. Na de oorlog vertrok hij, getrouwd, naar Den Haag, waar hij een functie kreeg bij het maatschappelijk werk onder drankzuchtigen. We hebben elkaar niet weer gezien.

Marja werd geboren op 8 maart 1917 te Oude Leije (Friesland), waar zijn vader vrij evangelisch predikant was. Hij debuteerde in „Opwaartse Wegen” en gold als de laatste aanwinst van de toenmalige Jong-Protestanten, die werden geleid door Klaas Heeroma (Muus Jacobse) en bevaderd door Kees Rijnsdorp. Met de oorlog was de tijd van de jong-protestanten voorbij. Enigen gingen nog op in het Contact van prot-chr. auteurs, de meerderheid had doorbraak-sympathieën en organiseerde zich niet meer in een litterair zultje. Marja vond zijn weg in de grote letterkundige wereld, waarin hij als een enfant terrible te keer ging, vooral als er bij gerenommeerde litteratoren vlekken uit de bezettingstijd werden aangetroffen. Deze fel levende man is snel opgebrand. Hij wist de laatste jaren nog maar kort te leven te hebben; een ongeneeslijke hartkwaal verhaastte zijn einde.

Niemand zal willen beweren dat Marja een groot dichter is geweest, al was hij getourmenteerd genoeg en ook eerzuchtig genoeg om naar het grootste te willen grijpen. Soms lukte hem dit in de vertaling van het werk van een grotere meester. Maar zelf bleef hij, als allen van zijn generatie een „minor poet”, een dichter van de tweede of derde rang en er zal niet veel van zijn werk in de handboeken of in de werkjes van de liefhebbers overblijven.

Zijn heengaan trof mij, niet alleen omdat ik hem kende, ook omdat hij en ik enige malen met elkaar werden vergeleken, bijv. door F. W. van Heerikhuizen in „In het kielzog van de romantiek” (Bussum, 1948). Deze criticus schrijft daar, naar aanleiding van de sonnetten, zowel van Marja als van ondergetekende:

„Men ziet hoe 'n keurig afgemeten vorm deze dichters hanteren, als uitdrukking van de afgemetenheid die zij voor hun gevoelens wensen; het is of de innerlijke zwakheid van het levensgevoel hier met alle geweld regelmaat en zelfs verdergaande vastheid zoekt, hier, in het aesthetische, waar het het gemakkelijkste te bereiken valt.”

Pas na de oorlog zouden bredere levenskansen de jonge dichters van deze generatie naar weelderiger vormen doen grijpen, maar hun onderton bleef die van de nieuwe zake-lijkheid, gebaseerd op een alledaags taalgebruik, een directe verstaanbaarheid, en een heldere geacheveerde vormgeving.

Marja, de friese domineeszoon, de groninger journalist, de haagse maatschappelijk werker is niet meer. Reeds in zijn jeugdwerk hield hij zich voortdurend bezig met de dood. Over de eigene, gevreesde, zweeg hij. De dood trof hem in anderen, zoals in het volgende gedicht, geschreven na het plotselinge overlijden van Van Wermeskerken, van huis uit een aristocraat, op hoge leeftijd een heel apart straattype in de goede stad Groningen:

De stadsgek sterft

Nu zal hij in de Heerestraat
nooit meer de dienstmeisjes verschrikken

door rochelend omhoog te blikken
als één een raam te zemen staat.

Dan bromde hij: Ik zie je wel
Een rood gordijn viel voor zijn ogen.
Wild heeft hij op de grond gespogen,
angst en verachting voor de hel.

Maar Hij, die met Zijn speeksel schrijft
in stuivend zand ons aller zonden,
heeft ook zijn hand, verkrampt, verstijfd,
gezocht en in de dood gevonden.

Het is, U ziet het wel, geen groot gedicht, maar wel heel waarachtig en vol deernis voor de apartelingen, de zonderlingen, de geschifte stakkers die er in onze maatschappij onderdoorgaan. Toen dit gedicht verscheen heeft een dominee er tegen geprotesteerd, Marja had de stadsgek wel wat vlot zalig gesproken. Barth en de algemene verzoening en weet ik veel wat nog meer werd erbij gehaald. De dominee had niet zo moeten oordelen, een gedicht hoeft tenslotte niet op één concreet geval te slaan maar kan ook op andere stadsgeken en rare lieden betrekking hebben en waarom zou een christen-dichter niet mogen verkondigen dat er heil is voor onmaatschappelijke zondaren?

De dood van Marja's moeder en haar begravenis gaf hem één van zijn zuiverste sonnetten in de pen:

Moment sentimental

Mijn kleine moeder met je rode haar,
eens werd je ginds in een zwart graf gelegd,
een dominee heeft, galmend, aan je baar
enkele verzen uit Gods Woord gezegd.

Ik was een kind van nog geen veertien jaar;
hoe zwaar viel het verbitterde gevecht
tegen mijn tranen, want het stond zo raar
en buurman had: wees dapper vent,
gezegd.

Wees dapper, ja, maar nu ik in de nacht
na al die jaren waak, en onverwacht
je rode haar zie en je zacht hoor spreken,
geeft noch Gods Woord, noch buurmans
raad mij kracht
de tranen te weerstaan,
die aan mij wreken,
dat jij ginds ligt en ik nooit aan je dacht.

Is dat niet mooi en aandoenlijk? En door
zijn zelfbekentenis eigenlijk eerlijker dan het

Redactieleden:
Dr. J. BOSCH, P. GROEN, Prof. Dr.
H. J. JAGER, Prof. C. VEENHOF
Tijdelijk adres van de Redactie:
J. Bosch, Engelenbergstr. 4, Kampen

Medewerkers:
Ds. H. Amelink, Langerak.
Dr. W. K. van Dijk, Groningen
P. A. Hekstra, Rotterdam
Dr. D. Holwerda, Zuidhorn
Ds. P. K. Keizer, Groningen
Drs J. F. J. Lamet, Eindhoven
Ds. J. Meester, Amsterdam-Z.
Mr. Dr. J. Meulink, Enschede
D. W. L. Milo, Nunspeet
Prof. Dr. K. J. Popma, Utrecht
Drs G. Puchinger, Den Haag
Dr. H. R. Rookmaaker, Leiden
Dr. J. Stellingwerff, Amstelveen
Ds. B. Telder, Breda
Ds. G. Visee, Kampen
Ds. C. Vonk, Schiedam
Ds. D. K. Wielenga JDzn, Rotterdam
Prof. Mr. H. D. van Wijk, Amstelveen

Geref. Persvereniging „Opbouw”:
adres secretaris en penningmeester:
Van Lynden van Sandenburglaan 16,
Utrecht. Tel. 030-15450. Giro 448367.

Administratie abonnementen:
Drukkerij Steenberg, Slotlaan 220,
Zeist. Giro 233117.

zo zeer prijzende „t En is van U hier neder-
waard . . .” van Guido Gezelle.

A. Marja, voor de burgerlijke stand de heer A. Th. Mooij, is niet meer. De laatste der jong-protestanten is op middelbare leeftijd heengegaan. Hij, de felle domineeszoon, die telkens de zonden der christenmensen hekelde en belachelijk maakte, maar het ook altijd weer voor het geloof opnam als dit werd aangevochten door hen onder wie hij kwam te verkeren. Hij die ook enige regels schreef over de Here Jezus, die maar niet moest worden vergeleken met een held uit de oudheid of met een moderne existentialist die als een man van eer het noodlot tegemoet schrijft.

Niets van dit alles. Over de Heiland schreef hij deze treffende regel: „Hij is gewoon naar Golgotha gegaan”.

Inderdaad, heel gewoon, na de strijd in Gethsémané doende de wil van den Vader. Marja heeft, dwars door vele gebreken, tekortkomingen en rare dingen heen, zich niet voor de Heiland geschaamd. En daarom mogen wij geloven dat Deze ook Marja's hand, verkrampt, verstijfd, heeft gezocht en in de dood gevonden.

Amsterdam, 11 januari 1964.

P. A. Hekstra

Raket naar God

In de bloeitijd van het Rationalisme werd nogal eens de sterrenkundige geciteerd, die beweerd zou hebben: „Ik heb met mijn telescopen het heelal afgezocht maar God of een plaats voor God heb ik daarin niet ontdekt”.

Vele twijfelaars en vrijdenkers hebben zich aan dit woord van een man van wetenschap vastgeklampt en dit als eind van alle godgelovige tegenspraak opgevat en uitgevent.

De huidige wetenschap, die weet het minder ver gebracht te hebben en te kunnen brengen dan de hoogmoedige van de vorige eeuw zal niet licht in het hedendaagse kosmos-beeld op zoek gaan naar een met instrumenten waarneembare godheid. Grote geleerden als Einstein en Sir James Jeans denken er niet aan God in de kosmos te localiseren en wij kunnen van een schriftmatige wijsbegeerte hebben geleerd dat de grens tussen God en kosmos niet ruimtelijk moet worden gedacht, maar wezenlijk geloofd en beleden.

Ondanks de moderniteit van het materiaal kan het dan ook wat oudbakken aandoen dat de toneelschrijver Jan Wolkers het thema van het godzoeken in de ruimte heeft opgevat en

een groep geleerden in een raket laat speuren naar de Almachtige. Overigens behoeft dit ook niet weer al te zeer te verbazen wanneer men bedenkt dat de auteur een christelijke opvoeding genoot en ongetwijfeld bekend is met het in de aanhef van ons artikel geciteerde gezegde van die 19-eeuwse duitse astronoom.

Zijn toneelstuk „De Babel” is inmiddels opgevoerd en ook in boekvorm verschenen, in 1963 als Reuzen-pocket in de reeks van de Bezige Bij te Amsterdam. Niet om in onze kring theaterbezoek aan te moedigen schrijf ik deze beoordeling, wel omdat het boek stellig door velen van onze jongeren zal worden gelezen en ook omdat Wolkers visie op zijn eigen thema hoogst interessant is.

In het begin van het stuk maken we reeds aan boord van de raket kennis met de bemanningsleden, onder het commando van Charms, bioloog en natuurkundige, iemand die van zichzelf zegt een hartstochtelijke godzoeker te zijn. Aan zijn ondergeschikten heeft hij op dit punt weinig, zij gelden gaarne als „verlichter” dan hij, geloven niet God te zullen tegenkomen en proberen zelfs, na vier jaren min of meer

doelloos door de ruimte te hebben geraasd, hun commandant te bewegen rechtsomkeerd te maken met als enige richting: de aarde, waarover ze spottend opmerken: „De aarde? Is dat niet die ronde bal van zand en water met gras en bomen erop en wind en wolken er om heen?”

Maar Charms kent geen pardon, hij wil niet terugkeren voordat hij God heeft aangetroffen in diens heelal. Als hij bijna de moed al heeft opgegeven krijgt hij zijn zin. Het elektronische brein aan boord van de raket gaat vreemde klanken uitstoten, alsof het stottert, de klanken worden woorden en door de ruimte van het ruimteschip klinkt: „Ik ben die ben”. Even van te voren is één van de mecaniciens door een lichtflits blind terneergeslagen: de raket is de buitenste zône van het ontogankelijke licht gepasseerd. De Stem gaat verder: „In den beginne was het Woord”. Dan gaat de kapitein een aantal vragen stellen aan de zich openbarende God en wat hij ten antwoord ontvangt zijn bijbelteksten over het Leven, het Licht, de Dood en de Eeuwigheid. Totdat de raket van de gevaarlijke zône afbuigt, Sanders zijn gezichtsvermogen terugkrijgt en de commandant mistroostig constateert dat God wandelt in de eeuwigheid en blijkbaar de aarde en die daarop wonen vergeten is. Charms openbaart zich als Deïst, wat hij niet werd na maar reeds was vóór de ontmoeting. Hij weigert naar de aarde terug te keren, bevreesd als hij is aan de mensen te moeten rapporteren dat God Zijn gang gaat in het heelal en de mensheid vergeten is. „Alle mensen die geloven komen met lege handen te staan”. De bemanning besluit clandestien het roer te wenden, maar het is al te laat: De besturingsraketten zijn losgebrand van de raketromp en als een vliegende doodkist davert het ruimteschip door de oneindige ruimte.

In een knappe recensie heeft „De Haagse Post” van 16 nov. j.l. op een voor zijn doen merkwaardig principiële wijze op boek en toneelstuk gereageerd als hij schrijft: „Is het niet wat naïef en simplistisch om God in de ruimte te zoeken? Want: of Hij is er niet, of Hij is overall, en de aarde is dus ook in de ruimte. Men hoeft niet naar Hem op reis in de ruimte, want inderdaad, daarvoor is geen retour. Het evangelie van Johannes ligt thuis op tafel en die ruimtevaart is binnen in ons. Maar inderdaad, ook daar is de stuurraket allang losgebrand”.

En wij voegen er aan toe dat dit ongelovig geslacht niet zal worden bekeerd door een stem uit de hemel.

Inmiddels viert het toneelstuk zijn triomfen en wordt het boek best verkocht. Er is belangstelling voor ruimtevaart en voor religieuze vragen te over. Met enige goede wil valt de boodschap van dit boek ook nog als een getuigenis te zien. Afgezien van de absurditeit van het zoeken van God in het heelal valt het in de schrijver te prijzen dat hij alleen van teksten gebruik maakte wanneer God spreekt. Of zijn christelijke opvoeding ook nawerkte! Ook in de wijze waarop hij de ontmoeting met de Stem beschrijft merkt men dat hij nog kent de calvinistische huiver voor den HERE, die een ontogankelijk licht bewoont en die met blindheid slaat wie Hem te dicht benadert. Daarom is dit stuk een aangrijpend stuk, waarvan de lezing ons opnieuw de kinderlijke afhankelijkheid kan bijbrengen en de siddering voor den Heilige.

En wie missen wij in dit werk? De Zoon Gods, de enige middelaar tussen God en mens. Zijn plaats wordt hier ingenomen door een raket met een hoogmoedige bemanning aan boord.

Dit werk met zijn hoge vlucht kan ons terugbrengen op de aarde, die aan de mensenkinderen werd gegeven, terugbrengen tot het Woord en tot het vleesgeworden Woord. Een vreemde weg, een niet-legale weg, een negatieve weg zou een ouderwetse theologie zeggen.

Want — en dat heeft de liberale recensent van de Haagse Post heel goed begrepen — „Nabij U is het Woord”.

Het ongelovig geslacht verlangt een teken en het gelooft dit teken niet eens, het voert hen slechts tot verharding.

Laat het Woord ons genoeg zijn, zodat van ons, op aarde, kan gelden, dat wij wandelen „als ziende den Onzienlijke”.

Rotterdam

P. A. Hekstra

BOEKBESPREKING

Ds H. Kluin: **Dwaasheid, die wijsheid beschaamde.** Uitgever: Neerbosch-drukkerij, 1963.

In 1963 was het honderd jaar geleden, dat de bekende weesinrichting Neerbosch werd gesticht. Ter gelegenheid van dit feit heeft de oud-directeur-predikant Ds Kluin bovengenoemd gedenkboek geschreven, waarin hij op levendige wijze de geschiedenis van deze stichting in honderd bladzijden vertelt. Het is prachtig geïllustreerd met grote foto's, die laten zien wat Neerbosch nu is. Waarschijnlijk weten maar weinigen onder ons, wie met dit mooie werk begonnen is. Het was de 27-jarige Joh. van 't Lindenhout uit een dorpje bij Nijmegen, een boerenzoon, die mocht studeren voor onderwijzer en na zijn studie tot bekering kwam. In de Chr. Encyclopedie worden slechts een paar regels aan hem gewijd, hoewel deze juist óók figuren van het „tweede plan” moet bespreken, want in de neutrale Oosthoek vindt men de naam niet.

Deze Van 't Lindenhout is evangelist geweest, colporteur met bijbels en tractaten overall in 't land en werd zo een bekende in de Reveilkring, waarin Heldring, de grote christen-filantroop, een van zijn beste vrienden was. Evenals deze had Van 't Lindenhout veel ellende gezien op zijn reizen en had hij zich daarbij vooral het lot van de in gezinnen uitbestede diakonie-wezen aangetrokken. Hoe werden deze stakkers uitgebuit! Groot is het geloof geweest van hem en zijn vrouw, toen ze, zonder enig bezit, in een gehuurd, oud huis het werk begonnen. Ze moesten zelfs twee jaar wachten vóór de eerste twee wezen aan hen toevertrouwd werden! Dat was in 1863, maar in 1865 zijn er al 65 in hun huis. Het was 't maximum, er moest raad geschapt worden en hulp komen. Die kwam op datzelfde moment: twee vrienden schenken een groot stuk grond voor een nieuw gebouw, het nu alom bekende Neerbosch, het wezendorp, waar ook de Koningin tijdens de feesten een bezoek bracht.

Intussen was een vereniging opgericht, de „Vereniging tot opname en opvoeding van verwaarloosde wezen in Nederland”, die kinderen van alle gezindten opneemt, maar wel onder hervormde leiding staat. Het werk heeft zich uitgebreid, men heeft ook voogdijkinderen opgenomen. Nog is ze er, deze inrichting, want er blijft nood in deze wereld. Nu in onze kring het werk van de Geref. Kinderbescherming wordt opgebouwd, is het zeker voor allen die daaraan meewerken, verkwikkend te lezen, hoe honderd jaar geleden een dergelijke activiteit werd ontplooid. We willen het dus van harte aanbevelen, het verruimt de blik en roept op tot de daad, tot praktisch christendom.

Groningen

A. Plaatsman.

P. J. Risseeuw, **Zover de wereld reikt.** Bosch en Keuning N.V. Baarn. Prijs f 8.90.

„De innerlijke drang tot het kijken naar 'wat achter de horizon is', zit een bepaald type Nederlanders van oudsher blijkbaar in het bloed”, zo begint de schrijver zijn woord vooraf. Juist daarom zal dit boek zijn weg wel vinden.

Risseeuw geeft in zijn boek elf avontuurlijke geschiedenissen van Nederlanders die uitzwerven over het rond der aarde. Geschiedenissen uit de tijd van de Oostindische Compagnie, toen het uitzwerven over de aardbol door zucht tot avontuur en het zaken doen werd ingegeven, geschiedenissen uit de vorige eeuw, toen vele Nederlanders door geloofsvervolgving naar de Verenigde Staten gedreven werden, en geschiedenissen uit de twintigste eeuw met zijn emigratie van vele Nederlanders naar alle delen van de wereld.

Hoewel de ondertitel van dit boek uitdrukkelijk vermeldt dat de geschiedenissen avontuurlijk zijn, legt Risseeuw in veel verhalen de nadruk op het geloofsvertrouwen van zijn „helden”. En dat niet alleen b.v. in een verhaal over ds. Hambroek, één van onze eerste zendelingen, maar ook b.v. in het verhaal over het „vrouwenkerkhof” ergens in Brazilië. Het is wel opmerkelijk dat in de verhalen uit het recente verleden over dit geloofsvertrouwen niet gesproken wordt. Ik vraag me af, waar dit aan ligt. Is dit louter toevallig, of kon Risseeuw in onze tijd geen figuren als Dr. Adriani vinden? Of werd vroeger de lust tot avontuur vaak met vrome woorden omgeven?

Bij het lezen van deze verhalen viel me op, hoe zwak de karaktertekening is. De schrijver

INHOUD:

Wederstaat de duivel	C. S.
Op bezoek bij de kerk der Waldenzen (XIV)	P. G.
Over de eenheid der kerk	C. V.
De laatste der jong-protestanten	P. A. H.
Raket naar God	P. A. H.
Boekbespreking	
Persschouw	
Kerknieuws	
Ingezonden	

heeft de nadruk gelegd op de dáden van de vele figuren die in dit boek beschreven worden, wat er in het hárt van deze mensen omging, komen we maar zelden te weten. Toch zal dit boek vele oude en jonge lezers boeien, omdat het kijken naar 'wat achter de horizon is' misschien wel ons allen in het bloed zit. En van het landschap achter de horizon laat de schrijver ons veel zien.

A. L. Vreeken.

E. van Hall-Nijhoff: **TIEN POLITICI,** hun handschrift — hun handelingen. (Uitgave: Em. Querido, Amsterdam 1963.)

De uitgeversmaatschappij Querido heeft dit boek van de echtgenote van Amsterdams burgemeester op voortreffelijke wijze verzorgd. De druk is fraai, de bladspiegel ruim, de een-en-veertig handschriften zijn in een bijlage voortreffelijk gereproduceerd.

De schrijfster zelf — ingeleid door prof. Geyl — heeft met dit boek en onze vaderlandse geschiedschrijving en de betrekkelijk jonge hulpwetenschap der handschriftontleding onmiskenbaar een dienst bewezen. De opzet is aantrekkelijk en doelmatig: levensbeschrijving wisselt af met analyse van het bijbehorende handschrift. Het betreft hier nationale grootheden als: Thorbecke, Groen van Prinsterer, Van der Brugghen, Van Hall, Falck, koning Willem I, Van Hogendorp, Johan de Witt, Oldenbarnevelt, prins Willem van Oranje.

De grote mannen van de 19e-eeuw krijgen dus de meeste aandacht. In hun rijen missen we Kuypers, van wie veel handschriftmateriaal voorradig is en die door mij indertijd in „Ruimte” (december 1958) met Groen werd vergeleken.

Om nog even bij deze vorige-eeuwen te blijven: persoonlijk vind ik het portret van Anton Reinhard Falck het meest geslaagd. Om verschillende redenen, niet in het minst omdat deze minder bekende figuur waarschijnlijk met minder bevooroordeeldheid uit de verf kon komen. Zijn vorst, koning Willem I, beschouwde hem als een ideale secretaris, vanwege het feit dat hij aan een zaak altijd niets meer en ook niets minder deed dan in de situatie mogelijk en ver-eist was. Falck is een prachtig voorbeeld van de goede gemiddelde nederlander, de man die zich voornamelijk laat leiden door zijn gezond verstand en die daarmee handelt naar bevind van zaken. Dat hij het minder ver bracht dan de anderen en altijd wat in de schaduw bleef als de man van het tweede plan, de grafologe weet ons daarvoor een m.i. zeer plausibele reden aan te voeren (blz. 33): „zijn doelbewuste en actieve aard maakte het hem mogelijk snel besluiten te nemen en tot daden over te gaan; hij was een man op wie men kon rekenen maar die zich niet als „leider” opdrong. Daar was hij niet ijdel genoeg voor en de lasten van het leiderschap ambieerde hij zeer bewust niet, want hij was, naast alle ijver, ook op zijn gemak gesteld”.

Bijzonder boeiend zijn voorts de handschriften en de analyses daarvan van onze twee grote raadpensionarissen: Oldenbarnevelt en Johan de Witt, de grote mannen uit de tijd dat ons land nog groot was, met als consequentie daarvan zelfs politieke moorden! Wie enigszins thuis is in de levens van grote persoonlijkheden zal ogenblikkelijk moeten toegeven dat deze beide raadpensionarissen wel uitzonderlijk groot zijn geweest. Reeds daarom is dit boekwerk uitermate leerzaam en aan te bevelen aan een ieder die werkelijk belang stelt in onze vaderlandse historie. Tenslotte nog een klein wetenschappelijk bezwaar tegen de werkwijze van de auteur. Het komt mij voor dat zij wat al te gemakkelijk er toe kwam om het schrift van een bepaalde periode zonder meer representatief te achten voor die periode zelf.

Bij genoemde Falck bijvoorbeeld: „De brieven uit zijn duitse periode zijn klein, gedrongen, scherp schrift, typisch intellectueel, met iets „pedantisch” erin; die uit Madrid maken een zware sensuele indruk.”

Het kan zijn dat Flack's enorm aanpassingsvermogen zorgde voor een snelle vereenzelviging met de landaard, iets waarvan een diplomaat

alleen maar profijt kon trekken. Maar dan blijven twee vragen: 1. mag de landaard alzo worden gegeneraliseerd? Ik dacht van „neen”. 2. geldt dit ook voor minder aanpasbare lieden? Opnieuw „neen”. Elke grafoloog weet dat „het handschrift pleegt achter te lopen”. Schrijven is nl. een gewenning die al vrij vroeg in het leven ontstaat, iets na het praten en lopen.

Het behoort daardoor tot „het ingegrifte”, dat iets minder snel zich wijzigt dan het psychische leven, waarvan het een uitdrukking is. Daardoor komt het bijv. dat een bepaalde verdere ontwikkeling (of een terugval) zich later in het handschrift pleegt te manifesteren dan in het gewone leven. Zeker geldt dit bij personen met een zeer goed getrainde schrijfvaardigheid. Daarom lijkt het mij verstandig om de periodisering van leven en handschrift ruim te nemen, wat hier niet in alle gevallen is gebeurd.

Overigens: dit boekje smaakt naar meer. Er zouden reeksen te maken zijn van onze Oranjevorst, van minister-presidenten, van gouverneurs-generaal, zodat meer bijeen wordt gebracht wat bijeen hoort en niet allen worden geworpen op de wat vage noemer van politicus.

Wij wensen Mevrouw Van Hall nog veel studiezijn en ontdekkingsvreugde toe en de belangstellende lezer late zich niet de kans ontgaan kennis te nemen van het in dit boek gebodene.

Rotterdam.

P. A. Hekstra.

PERSSCHOUW

Oriëntatie in deze tijd (V)

We laten nu volgen het slot van het artikel, de studie, van Prof. Van Riessen die hij een „Geestelijke Verkenning” noemde. Wij hopen dat onze lezers deze artikelen zullen bestuderen. Nog al te veel leeft men onder ons in de — vaak onbewuste — mening dat het geestelijk klimaat onze dagen zo ongeveer gelijk is aan dat van voor zestig of dertig jaar. Dat is een fataal misverstand. Fataal vooral voor hen die leiding moeten geven aan de jeugd. Prof. Van Riessen geeft een goede inleiding tot het verstaan van wat thans de geesten beroert.

Het geestelijk leven van deze tijd is met de afval en de daaruit voortvloeiende secularisatie en decadentie — dat is in feite, met de zonde en haar gevolgen — nog maar ten dele getekend. Er bestaat daarin nog een ander en aan het genoemde tegengesteld facet van het geestelijk leven.

Er is met het verloop van de geschiedenis niet alleen een neergang maar ook een opgang van het leven te bemerken. Vele christenen hebben daarvoor te weinig oog. Deze opgang is niets anders dan de ontplooiing van de schepping. Zij is te danken aan het herscheppend werk van Christus. De verzoening met God is de voorwaarde voor de schepping om tot haar bestemming te komen. In deze opbloei van de schepping deelt ook het geestelijk leven van de mensen. De twee tendenzen in de geschiedenis zijn dus die van de verlossing en die van de zonde als de afval van de verlossing. Naarmate beide voortschrijden wordt de spanning ertussen groter. Zij is thans zo groot, dat men voor onze tijd van een crisis kan spreken.

Het bestaan van deze antithese werkt zich uit in merkwaardige spanningen in de praktijk, waarvan ik er enkele wil noemen.

Het is onmiskenbaar, dat de mens thans machtiger is dan ooit tevoren. Even onmiskenbaar is echter, dat met het bewustzijn van macht het besef gepaard gaat van een verlamme machteloosheid ten overstaan van de belangrijkste vraagstukken van deze tijd. Steeds vrijer is de mens geworden maar tegelijkertijd ervaart hij een toenemende onvrijheid in grote organisaties, in bedrijven, in het zakendoen, tegenover de groeiende staatsmacht, om maar niet te spreken van de dwingelandij achter het ijzeren gordijn. De democratie is eindelijk op gang gekomen maar zij is vanwege de ondeskundigheid en onmacht van de gewone man en ook door zijn gebrek aan belangstelling alweer in verval. De mens heeft meer reden om zich thuis te voelen op deze aarde dan vroeger, en dat was ook het program van het humanisme, maar Guardini wijst de vervreemding aan als kenmerk van deze tijd. De waardigheid van de menselijke persoon is nimmer met zoveel eerbied onderstreept, maar er worden boeken vol geschreven over de depersonalisatie. Het leven is tot benauwens toe omringd van georganiseerde zekerheden, maar de mensen hebben zich waarschijnlijk nog nooit zo onzeker gevoeld over de toekomst. Na een eeuw van individualisme is terecht alle aandacht geschonken aan de gemeenschap der mensen. Zij wordt in alle toonaarden geprezen en met alle middelen in praktijk gebracht. Maar zijn er wel ooit zoveel eenzame mensen geweest als thans? De ontmoeting en het gesprek krijgen de eerbewijzen van hoofdletters en wie niet dialogisch

leeft, leeft eigenlijk niet. Maar wat er op dit gebied, dank zij allerlei spraakverwarring en woordmistificatie, gepresteerd wordt kan nog niet in de schaduw staan van de toch zo irritante gesprekken van Socrates. Onze eeuw heeft de nuchterheid en waarachtigheid in de dingen herwonnen. De moderne mens is wars van schijnheiligheid, van romantiek en rethoriek, maar men behoeft slechts kennis te nemen van de reclame en de televisie en in menig opzicht ook van de hoge politiek om Huizinga te begrijpen, waar hij zegt, dat onze cultuur belast is met een loodzware vracht van humbug en valse waan als nooit tevoren.

Zo werkt zich het conflict tussen de opgang en de neergang overal uit in een merkwaardige tweeledigheid van de verschijnselen. Het is n.l. zo, dat de twee tendenzen innig verweven zijn en dikwijls bijna onontwaaar dooreen liggen.

Samenvattend zal men enerzijds moeten zeggen, dat de verlossing van de schepping voortschrijdt en haar in steeds rijker ontplooiing toont. Anderzijds is op te merken, dat de Westerse mens met deze verlossing op de loop is gegaan en met de aldus gesecculariseerde verlossing in het moeras terecht is gekomen, waar hij naar het voorbeeld van von Münchhausen vergeefs poogt zich aan zijn eigen haren eruit te werken.

De crisistoestand van onze cultuur is velen natuurlijk niet onbemerkt voorbijgegaan. Het onbehaagen dat men ervaart aan een oppervlakkig leven, aan massaverschijnselen, aan organocratie, aan het ideaal van de welvaartstaat e.d. uit zich in wat men zou kunnen noemen een herleving van de religieuze dimensie.

Dat is een duidelijke verandering in het geestelijk leven. Zelfs het humanisme maakt thans ruimte voor het religieuze sentiment. Nu de rede het af heeft laten weten krijgt het geloof weer grote aandacht, b.v. bij Tillich, Buber en Jaspers, die er allen een studie aan gewijd hebben.

Welke waarde heeft deze wending naar de religie? De Amerikaan Marty heeft er een interessant boek over geschreven. Wat hem opvalt is, dat terwijl het enthousiasme deze richting inslaat er tegelijkertijd een streven is om alle bijzonderheid en tegenstelling synthetisch te overwinnen. Hij ziet een vierde en algemene religie opkomen in een toenemend aantal aanhangers. Het is een synthese van protestantisme, rooms katholicisme en jodaisme. Men zoekt blijkbaar zoveel mogelijk élan bij zo weinig mogelijk duidelijkheid. Dat hangt natuurlijk weer samen met de geest van wat Riesman noemt de other-directedness, met de hang naar solidariteit en gemeenschap en de afkeer van antithese. Met het evangelie heeft het intussen niets te maken.

Ongetwijfeld dringen de drie genoemden, Jaspers, Buber en Tillich veel dieper in het vraagstuk door, maar ook zij verstaan toch niets van de bijbelse antithese, in feite omdat zij de Christus niet belijden. Voor de humanist Jaspers is geloof eerst waar als het zonder enige binding van buiten af een veld van autonomie van de mens is. Buber, wiens orthodoxie door velen betwijfeld wordt, keert zich tegen het christendom, omdat hij meent, dat het de oud testamentische mens als de partner van God teniet heeft gedaan. Tillich, de meest vooraanstaande protestantse theoloog van Amerika, beschouwt het geloof als het gegrepen zijn door iets, dat ons volstrekt aangaat. Nu de vertikale dimensie weer herleeft, meent hij dat terugkeer naar het aloude christendom onmogelijk is en ook onjuist zou zijn. Het gaat in het geloof, meent hij, niet om het voor waar houden van vaststaande zaken met onvoldoende bewijskracht. Dat is dus weer echt existentialistisch. Belangrijker is intussen dat het Tillich met Buber en Jaspers aan de verkeerde zijde van de barricade plaatst. Zij beven niet voor het Woord van God, maar stellen zich erboven of erbuiten en gaan er vrijmacht mee om. Deze vrijmacht concentreert zich uiteraard in de ergernis aan of de belaching van het kruis van Christus.

Daar inderdaad ligt het criterium voor de antithese, daar gaan de weg van het leven en de weg van de dood uiteen (Deut. 30, 1 Cor. 1, 2).

Deze antithese ligt de christenen tegenwoordig niet goed op de tong. Wij moeten nu ook een ogenblik bij hen stilstaan. Alhoewel zij elders in deze artikelenreeks in het midden der belangstelling zullen staan*, zodat ik mij in het verband van dit artikel terecht zal kunnen beperken, zou het toch onjuist zijn aan het geestelijk klimaat van de christenen in deze tijd geheel voorbij te gaan. Met name is hier van belang in hoeverre de christenen onder invloed staan van de geest van deze eeuw.

Mijn opmerking over de antithese staat in dit verband. Christenen zijn in deze wereld en niet van deze wereld. Zij behoren bij de cultuur van hun tijd en zij zijn er vreemdelingen in, beho-

* Dit artikel van Prof. Van Riessen werd opgenomen in een nummer van „Schering en Inslag” waarin een aantal artikelen waren opgenomen die alle handelden over „wat worden zal”.

rend bij het Koninkrijk Gods. Dat ziet er dus gemengd uit. De vraag is naar de schriftuurlijke levenscompositie.

Wanneer christenen de antithese verdonkeremen of er geen raad mee weten is er kennelijk iets niet in orde met deze compositie en dan is te verwachten, dat de invloed van de geest van de tijd haar verstoord heeft.

De antithese is immers een volop bijbels gegeven. Zij betreft de tegenstelling en vijandschap tussen Christus en Satan, tussen het Koninkrijk Gods en dat van de overste dezer wereld. Zij bestaat even radicaal tussen de leden van het ene en die van het andere koninkrijk, tussen degenen die hun heil door genade in Christus hebben en degenen die hun heil elders zoeken, tussen gelovigen en ongelovigen, tussen rechtvaardigen en onrechtvaardigen.

Zij bestaat intussen ook in beperkte zin, n.l. delen van de levenspraktijk betreffende, tussen christenen en ook in het leven van de enkele christen. Want de bekering betekent niet dat de zonde uitgewoed is.

De antithese is niet slechts een gegeven. Wie er door zijn gehoorzaamheid aan Gods geboden op stuit, bij zichzelf, bij de medechristenen en in radicale zin bij de wereldling, zal dan in getrouwheid de strijd aan moeten gaan en zal bestrijding ondervinden. „Trouwens allen, die in Christus Jezus godvruchtig willen leven, zullen vervolgd worden” (2 Tim. 3 : 12).

Dat is voor ons een vreemde zaak geworden. Het is goed als daarover bij ons een diepe religieuze onrust bestaat. Niet omdat we vervolgd worden en zoeken, maar omdat zich blijkbaar een leemte in onze gehoorzaamheid openbaart, zodat onze boodschap geen ergernis en aanstoot wekt bij onwilligen, en, men bedenke dit wel, daarom van de weeromstuit ook niet winnend werkt.

Het is niet mogelijk de invloeden van de geest van deze tijd na te gaan, die veroorzaken, dat de ergernis aan het kruis plaats maakt voor de ergernis aan de antithese. Ik meen dat het vooral het gemeenschapsideaal en de verabsolutering van de dynamiek zijn, die de christenen, geen uitgezonderd, op de een of andere wijze verleiden en benauwen.

Als men zich laat bezetten door het ideaal van de gemeenschap en van de solidariteit van al haar leden dan komt men als vanzelf tot het veroordelen en weren van scherpe woorden en van strijd over de diepste religieuze tegenstellingen. Er ontstaat dan een vriendelijkheid die weldadig aandoet. Zij behoeft niet in oppervlakkigheid te ontaarden, maar zij zal terwille van de vriendelijkheid wel altijd vermijden te spreken zoals de profeten deden, zoals Paulus deed, zoals de Here zelf deed. Men kan op deze wijze in solidariteit met de naaste zo bewogen met hem zijn, dat er geen beweging meer bestaat over de smaad door die naaste de God des levens aangedaan. Was Kraemer in zijn debat met Sierksma in „Wending” toch maar eenmaal kwaad geweest over de minachting van God bij zijn gesprekspartner. Hij was slechts geïrriteerd over wat hemzelf hier en daar aangedaan werd. We doen het intussen geen van allen veel beter.

Het tweede ideaal, dat van het permanent worden zonder vastheid, biedt een bijzonder subtiele mogelijkheid om van de antithese af te Het schijnt een belijdenis van ootmoedige afhankelijkheid te zijn, te beweren, dat de mens louter onderweg is zonder enige vastheid. Maar dan is ook de zekerheid van het geloof weggenomen en daarmee de tegenstelling van bekeerd en onbekeerd zijn, vooral, want daarop rust het voorafgaande, de bestendige betrouwbaarheid van beloften en geboden. Komt daarvoor dan niets in de plaats? Natuurlijk wel, n.l. de vastheid van de belijdenis dat alles onderweg is. En dat is, als een poging om elders en in feite boven Gods Woord de laatste zekerheid in de wordende mens te zoeken, een onbijbelse hoogmoed. K. J. Popma zegt daartegenover ergens: „De confessie zegt: Hier stá ik, dit is mijn standpunt, dit heb ik — en dat vinden we tegenwoordig arrogant, men behoort nergens te stáán, men behoort alleen onderweg te zijn.”

Inderdaad, wij staan ergens, wij zijn iets, als onderweg zijnde. Wij mogen op grond van Gods beloften zeker zijn van ons geloof.

Wij zijn onderweg als gelovigen en met gelovigen, die we als zodanig kunnen herkennen. Hier is wel een reserve, omdat achteraf zal blijken — soms al hier — dat wij ons zo nu en dan vergist hebben, maar dat geeft ons geen recht te twifelen aan de belijdenis van een broeder in Christus. Medestand en tegenstand zijn dan ook duidelijke zaken.

Er is in het christelijk leven van deze tijd één verschijnsel, dat in zijn nieuwheid zo belangrijk is, dat het ook hier even aan de orde moet komen. Het is het oecumenisch streven, dat zich uit in de ontmoeting en groeiende samenwerking der kerken en ook in een nieuwe relatie van kerk en wereld.

Men zal goed doen de plus- en de minszijde in dit streven op te merken. Dat eenmaal doorzien, is het dan ook nog een zaak van wijze afweging om voor zichzelf een houding in de feitelijke ontwikkeling te bepalen, maar dat vraagstuk laat ik nu maar rusten. Na eeuwen

vervreemd van elkaar te hebben geleefd bij caricaturen van de anderen zijn de kerken bezig kennis met elkaar te maken en zoeken zij wegen van samenwerking, zo mogelijk van fusie. Men zal deze correctie op een louter antithetisch verleden, vooral omdat het om kerken gaat, met begrip en waardering moeten beschouwen. En men zal ook moeten verstaan, dat de nood van de wereld een belangrijk en geoorloofd motief in deze beweging is. Als er bezwaren zijn zal men tenminste met het badwater het kind niet mogen weggooien.

Maar er is dan toch ook een zeer verontwaardigd facet aan dit streven. Het vloeit voort uit het gesecculariseerde geestelijk klimaat van deze tijd en daarin vooral uit de verabsolutering van de gemeenschap en het dynamische. Nu zou ik om deze zaak precies te behandelen zeer omstandig moeten zijn. Dat gaat in dit verband niet. Maar ik kan wel aanduiden waar de moeilijkheid schuilt.

Ik heb niet willen beweren, dat de oecumenische beweging werelds en met name gesecculariseerd is. Het is niet moeilijk om getuigenissen te vinden, die dit weerleggen. Maar dit is de minszijde, dat onder invloed van genoemde verabsoluteringen het zwaartepunt verplaatst is. Het is verplaatst van de gemeenschap der gelovigen naar de gemeenschap der kerkleden, van de bruid van Christus naar de gemeenschap der kerken, omdat zij zich zo noemen; van de antithese naar de solidariteit, van het staan voor Gods aangezicht naar het staan voor het aangezicht van de wereld, van de verticale instelling naar de horizontale.

Dit betekent niet, dat het oude en door de bijbel aangewezen zwaartepunt uitgewist is. Het laat zich op de achtergrond, soms zelfs op de voorgrond nog gelden. Maar het verdringt toch niet de eigenlijke en beheersende drijfveer, die van het nieuwe zwaartepunt uitgaat, het leeft er op z'n best in een dialectische spanning mee. De bijbelse visie heeft hier te tolereren dat het criterium van geloof en ongelooft verdrongen wordt door dat van de gemeenschap van wat zich als kerk en als kerklid beschouwt.

De spanning openbaart zich uiteraard in allerlei vormen, de een aanvaardbaarder dan de ander, en het zou ongeloof zijn om te stellen, dat het aldus geconstrueerde oecumenisme onvermijdelijk op een dwaalspoor verder zal gaan. Maar dat wil niet zeggen, dat een kromme stok gerechtvaardigd en voor de mens aanvaardbaar is, omdat hij weet dat God er wel een rechte slag mee kan geven.

Tot zover het artikel van Prof. Van Riessen. Wie meer wil weten van zijn visie op het moderne leven kan o.a. terecht in zijn nieuwste boeken: De mens en zijn werk, en: Moderne algemeenschap.

Ons koningschap en onze vrijheid

In Elseviers Weekblad schreef Lunshof de volgende overdenkingswaardige woorden:

Het blijft een gelukkige omstandigheid dat het herstel van onze onafhankelijkheid in de winter van 1813 gepaard is gegaan met het begin van het koningschap van Oranje. De latere eerste Willem zou berust hebben in de titel Willem VI. Hij was de restauratie niet ongenegen. Het driemanschap, daarin overigens weinig gesteund door Amsterdam, wenste vernieuwing. Het had daarvoor een hoogst actuele reden, die vandaag nog geldt. Reeds Willem de Zwijger zocht na de akte van Afzwering een nieuwe soevereiniteit. Hij begreep of hij voorzag wat in de achttiende eeuw gebeurd is en wat de vloek was van de laatste decennia onze Republiek: dat Nederland zonder een soevereiniteit een speelbal van de mogendheden zou worden. In de Gouden Eeuw zijn wij aan dat lot ontkomen door de verarring in Duitsland na de Dertigjarige Oorlog, door de twee revoluties welke Engeland heeft gekend en door binnenlandse onenigheden in Frankrijk. Ons land niet buiten de beperktheid van de zeven provinciën uitbreidende moesten wij geconfronteerd worden met de macht van de groteren zo dezen zich om ons lot bekommerden. Van 1795 tot 1813 is over Nederland, en zonder Nederland, aan internationale hoven gesproken. Meer dan tien jaar lang heeft men met de grenzen van ons land, althans op papier, geschoven tot Napoleon in 1810 aan de zelfstandigheid van onze staat een einde maakte. Hij wilde een verenigd Europa — met de bedoeling Engeland economisch op de knieën te dwingen. Nederland kreeg zijn prefecten, zijn gouverneurs naar Frans model. Inmiddels hadden de ministers van buitenlandse zaken van de Alliantie tegen Napoleon allerlei plannen met ons land. Het zou een lijvig boekwerk kosten ze alle op te sommen. Een ding stond vast, zij wilden eens en vooral een grensdelschuiven voor de pretenties van Lodewijk XIV, Napoleon, of hun eventuele opvolgers. Zij wilden dat doen. Toen men van Oostenrijk zeker was, heeft men de gedachte overwogen koning Lodewijk in ere te herstellen — een idee van Metternich. Eén brein en de wil van een groot deel van ons volk, hebben dergelijke

schema's verhinderd. Gijsbert Karel, ondanks zijn jicht, bijgestaan door van Limburg Stirum en van der Duijn van Maasdam, had zelf een revolutie in het leven geroepen. Daarom kon Castelreagh met voldoening schrijven: „The act of the Dutch nation to which we are parties...” is voldoende om met haar eigenlijke wensen rekening te houden. Die eigenlijke wensen waren door de verloving van de erfprins met Charlotte, de Engelse troonopvolgster, ook in Londen duidelijk geworden. Zij kwamen neer op een terugroepen van de Oranjes, niet als stadhouder, als koning.

In onze dagen begrijpt men de betekenis van het koningschap niet meer. Men ziet het als een schaduw uit het verleden, als een symbool, als een gevoel van genegenheid voor de drie koninginnen die Nederland sinds het overlijden van Willem III hebben bestuurd. Dit zijn alle bijzonder aardige overwegingen — het wezen van ons koningschap, en zo beschouwde men het in 1813, ligt in het behoeden van onze vrijheid. Gesteld dat in de jaren die voor ons liggen het continentale Europa beheerst zou worden door het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Duitsland, dan zou het simpele feit van het koningschap der Oranjes het volkenrechtelijk onmogelijk maken ons tot een tweede Hannover te doen worden. Men zou kunnen zeggen dat het koninkrijk Hannover Pruisen niet verhindert heeft het met geweld van wapenen te veroveren. Afgezien van het feit dat een inter-Westeuropese oorlog uit de tijd is, rustte het bestuur van de koning van Hannover op zijn Engelse titel. Hier was het anders. En hier is het anders. De Oranjes terwille van het verenigd Europa van de troon jagen is een schier onmogelijke zaak. Daarom ligt onze vrijheid verankerd in het voortbestaan van de dynastie. De nazaten van koning Lodewijk zouden vreemdelingen zijn gebleven, omdat zij de banden die door Willem de Zwijger, Maurits, Frederik Hendrik, de koning-stadhouder en zijn opvolgers uit de Nassause tak zijn gelegd, hadden gemist. Merkwaardigerwijze is het vraagstuk in België nog actueler dan hier. Wallonië en Vlaanderen zouden al lang uit elkaar gevallen zijn, wanneer een koningshuis hen niet samenhiel. **Daar wij, met alle respect voor een verenigd Europa, toch onze vrijheid willen behouden, scharen wij ons om Oranje. Het is onze vaste overtuiging dat zonder onze dynastie wij voorbestemd zouden zijn geheel en al op te gaan in een samenspel van staten die, hoezeer ook gewaardeerd, met onze belangen, dat wil zeggen met onze vrijheid, weinig rekening zouden houden. Het is om die reden dat wij onze onafhankelijkheid feestelijk vieren.** Niet alleen om onze onafhankelijkheid van Parijs, dat ons overigens met uitzondering van de conscriptie niet slecht bestuurde, ook omdat wij met Oranje ten langen leste een positie bevestigden die wij sinds het heengaan van de Bourgondiërs slechts door zwakheid van anderen en behendigheid van de Heren Hoogmogenden wisten te behouden. De kreet „Oranje en Nederland is één” is volstrekt niet een overblijfsel van de romantiek of een zinswending bij een feestdrank, zij is in de diepste zin van het woord, ook voor de komende jaren, waar. Dit ingezien te hebben is de verdienste zowel van koning Willem I als van zijn raadgevers in den Haag die ons volk tot opstand wisten te bewegen. Wanneer wij twee bevrijdingen tegenover elkaar zetten, dan was die van 1945 een restauratie, die van 1813 een vernieuwing. Of, in de woorden van Castelreagh: „The importance of Holland to the freedom and security of Europe will make his royal highness (de Engelse prins-regent) not less ready to co-operate with his allies in requiring its liberation from the French empire, and its recognition and re-establishment as an independent power.” Zo Metternich dit doel wilde bereiken door Lodewijk op de troon terug te brengen, de Engelsen hebben overwogen een sterke staat ten noorden van Frankrijk te stichten door een koningschap der Welfen. De Nederlandse opstand verhinderde dit; en tevens het feit dat de Oranjes nauw vermaagschap waren aan de Engelse troon. „The re-establishment of Holland”, wordt aan Wellington geschreven, „must be considered as very essentially implicated with our national security.”

Doch was was Holland? De zeven provinciën en de generaliteitslanden? Deze gezamenlijk met de Oostenrijkse barrièresteden in België die sinds het samengaan van Oostenrijk met Frankrijk bij de Successie-oorlogen om de Oostenrijkse troon hun betekenis hadden verloren? Of, zoals Willem I dacht, de incorporatie van dit alles met een deel van de Rijnsoever, Keulen en Düsseldorf inbegrepen? Dat laatste hadden de Engelsen graag gezien. Pruisen is hun daarbij in de weg getreden en voortaan heette het dat er twee sterke staten nodig waren om Frankrijk in toom te houden, namelijk Pruisen, waarmee Willem I uitstekende betrekkingen onderhield, en het Koninkrijk der Nederlanden. Een van Castelreaghs opvolgers, de lord Palmerston, heeft deze idee ingeperkt door zich als kampioen op te werpen van een afzonderlijk koninkrijk België, mede omdat de invloed van de Saksen-Coburgs in Londen die van de Oran-

jes had verdrongen. Even dreigden wij in latere jaren wederom de speelbal der naties te worden. De vaste politiek van koning Willem I heeft ons de Schelde en Limburg doen behouden, daardoor tevens voorkomende dat Nederland en België tegen de wil van vele verstandige Belgen te ver uit elkaar zouden drijven.

Het was een moeilijk koningschap, door deze Willem aanvaard. Hij moest de Engelsen en de Nederlandse opstandelingen genegen zijn. Hij moest het hoofd bieden aan het concern van de grote machten. Hij moest onze overzeese bezittingen terugverwerven. Het moeilijkste heeft hij het gehad met verschillende leiders van de Nederlandse opstand, die naar restauratie verlangden. Een jaloezie ten aanzien van het Oranjehuis was hun niet vreemd; en velen hunner zagen liever een gemakkelijke stadhouder die men onder de duim kon houden dan een monarch die juist om hen te contramineren de constitutie zoveel mogelijk autoritair wilde maken. Willem I heeft begrepen dat de Franse revolutie, resulterende in de wetgevingen van Napoleon, niet ongedaan kon worden gemaakt. Had hij te vroeg een democratische grondwet gegeven, het stedelijk feudalisme ware opgebloeid. Wij hadden geen eigenlijke monarchie bezeten, doch het koningschap in hand van de lokale oligarchieën, die hij tenslotte de macht heeft ontnomen in ruil voor het predikaat jonkheer. De directe leiders van de opstand heeft hij ridder geslagen — hij was een volkskoning in de beste zin van het woord, hij wilde verkregen rechten niet afschaffen ten bate van oligarchische voordelen. „De convenabele man op de convenabele plaats” was hem een gruwel. Vandaar dat men hem tot vandaag toe nog afschildert als een autocraat. Deze man moest het zijn om terugval te voorkomen, temeer omdat hij een van de weinigen in het Europa van zijn dagen was, die de technische vooruitgang begrepen. Zijn stichting van industrieën, van de Handelmaatschappij, zijn drift om nieuwe wegen te openen, maken hem tot een uiterst modern man. Dit alles kon niet gedaan worden zonder te breken met het bestuur van een republiek die niettemin de bewondering van Europa destijds had opgewekt. Hij wilde een staat — geen Venetië, door Metternich overigens graag geruild voor het afstand doen van Oostenrijk van Ostende en andere zuid-Nederlandse steden. Geheel gelukt is zijn streven niet. Ook aan het Nederland van heden kleven de kenmerken van een stad. Het is in vele opzichten meer stad dan staat, meer Venetië dan Londen. Het staatsbesef is na 150 jaren niet onze sterkste kant. Wat dat betreft zijn wij niet verder dan Johan de Witt gekomen die niets van ons land wilde weten, doch slechts Holland in het hart droeg, gelijk destijds de heer van Oldenbarneveldt. Het is het oude verschil tussen de stadhouderlijke of Gelderse partij en degenen die in stadhouderloze tijperken de scepter zwaaiden. De tegenstelling tussen patriotten en prinsgezinden is sneller overwonnen. Zij was niet diep al vindt men in menig geslacht van de vorige eeuw de ressentimenten van het patriotisme terug. Geleidelijk aan kreeg Biederlijk gelijk:

„Ach de dagen
Onzer plagen
Lieve broeders gaan voorbij
Uit dit duister
Rijst de luister
Van een nieuwe heerschappij”.

Het is vooral nu, nu dikwijls op oppervlakkige wijze over de betekenis van het koningschap der Oranjes over ons volk wordt gesproken goed te overwegen wat Lunshof zegt. Vooral de door mij in zijn artikel onderstreepte woorden.

C. V.

KERKNIEUWS

Beroepen (bij accl.) Driesum Wouterswoude: D. Berghuis te Grootegast en Gerkesklooster-Stroobos;

te Smithers (B.C. Canada - Canadian Reformed Church): Rev. P. Kingma te Fergus-Guelph (Ont.) (voor de tweede maal).

Ds van Zwoll ter aarde besteld

Woensdag 15 januari werd Ds S. van Zwoll, in leven christelijk gereformeerd predikant te Eindhoven, onder zeer grote belangstelling ter aarde besteld. De rouwdienst in de Emmauskerk te Eindhoven werd bijgewoond door o.a. een deputatie van de hoogleraren van de Theol. Hogeschool te Apeldoorn, vele chr. geref. predikanten, de geref. predikanten G. v. d. Brink en W. Vreugdenhil en talrijke gemeenteleden. In deze dienst gingen op verzoek van de overledene voor Ds A. Rebel van Emmeloord en Dr W. H. Velema van Leiden.

Beverwijk

De kerkeraad van de kerk te Beverwijk (scriba E. v. Wijk) heeft bij de classis Haarlem van dec.

j.l. een credentie brief ingediend gepaard met de belofte dat hij erop zal toezien dat ds. L. E. Oosterhoff zich zal houden aan de belofte die hij aan de classisvergadering heeft afgelegd.

De kerkeraad is tot deze belofte gekomen omdat hij kennis genomen heeft van de verklaring die ds. O. op de kerkeraadvergadering van 23 dec. heeft gegeven.

Ds. O. schreef aan de classis dat hij de belofte aflegt niet weer te zullen verkondigen de lezingen die door de Part. Synode als verwerpelijk zijn aangeduid.

Ds. O. gaf daarvan op de kerkeraad de volgende verklaring:

„dat mijn spreken over het „gewassen zijn door het bloed van Christus”, niet anders wil zijn dan een zeer sterk beklemtonen van het feit, dat de kinderen der Gem. in Christus tot genade worden aangenomen, ook zonder geloof; nl. zonder hun weten.

en dat mijn spreken over het „gewassen zijn door de Geest van Christus” niet anders wil zijn dan het sterk beklemtonen van het feit, dat de H. Geest gegeven is om te werken in het hart der bondelingen om toe te eigenen wat we in Christus hebben.”

Het gesprek over deze verklaring is nog niet beëindigd en de credentiebrief tot dusver nog niet aanvaard.

Nieuwe Zendingboot

De kerkeraad van Enschede-N verzond een schrijven, aan de Kerken van het Z.-Hollands Convent inhoudende een dringend beroep op deze Kerken om niet te stoppen met het zendingswerk op Nieuw-Guinea. Dit schrijven was opgesteld door ds. M. K. Drost op verzoek van het college van gedeputeerden. Een concept-schrijven bestemd voor Kerken, die nog geen zendingsterrein bewerken, werd gelezen. Op deze wijze denkt de kerkeraad te bevorderen, de uitzending van een tweede missionair Dienaar des Woords wat dringend noodzakelijk is. Mededeling werd gedaan van de resultaten van de boot-aktie. Er is een bedrag verzameld van f 16.260,09, terwijl 15 samenwerkende Kerken nog geen bericht gezonden hebben. Met grote blijdschap neemt de kerkeraad kennis van het welslagen van deze actie. Besloten werd in te gaan op een aanbieding van een boot, die van alle moderne snufjes is voorzien en die f 23.500, kost, waarbij nog de verzendkosten komen, pl.m. f 7.000,—.

ADRESSEN:

Ds. A. Kooy, Wendeling 15, Emmen; telef. (05910) 1929.

Holwerd (Fr.), diaconie: P. Andringa, Horne 523, Holwerd (Fr.).

Ds M. Brandes, Emmastraat 80, Meppel. Tel. 05220-1882.

Ds A. N. Hendriks, Groen van Prinstererstr. 10, Ommen. Tel. 05291-1350.

Berkel en Rodenrijs, scriba: Anth. Klapwijk, Zuidersingel 10. Tel. 2275.

Marknesse, diaconie: A. Euwerman, Marknesseweg 8 Ia, Emmeloord.

Bedum, scriba: E. Medema, Grotestraat 39, Bedum. Tel. 2436.

Opende, scriba: H. Smids, Drachtsterweg 21, Opende (Gr.). Tel. 9165.

Oosterbeek, diaconie: A. Visser, Jhr. Nedermeijer van Rosenthalweg 25.

Lemele-Lemelerveld: B. van de Burgt, Bor 12 A. Tel. 06700-748.

Bergentheim, scriba: W. van 't Hof, B 81, Bergentheim. Telef. 05233-376.

Ds W. Wierenga, Kerkstraat 21, Zuidbroek. Tel. 05985-402.

Leens, scriba: A. P. Smit, Hoofdweg 62, Zuurdijk (post Leens). Tel. 05957-641; boekhouder: J.Kadijk, Achtervalge 8, Leens. Tel. 05957-534.

Het adres van de Geref. Kerk van 's-Gravenhage-Oost is thans: G. Alkema, Weissenbruchstraat 277, 's-Gravenhage, telef. (070) 244742.

Hoogeveen, scriba Chr. Geref. Kerk: A. J. v. d. Veen, Bilderdijklaan 99, Hoogeveen.

Vollenhove-Cadoelen, scriba: A. v. d. Wetering, Kadoelen 18, Vollenhove, telef. 05274-6507.

Hijken: J. Hidding, Middendorp 2, Hooghalen, telef. 05939-235; diaconie: W. Sturing, Laaghalerveen 23, Hooghalen, telef. 05939-258.

Ds A. R. Bosman, Hoofdstraat 25 te Niezijl (post Grijskerk), telef. 05947-2394.

Amsterdam-Centrum, scriba: C. van Milligen, Mr. P. N. Arntzeniusweg 100 bv., Amsterdam-Watergraafsmeer.

Groningen-Zuid, diaconie: R. Krijgsheld, Anna Paulownestraat 7, Groningen.

Enumatil, scriba: J. de Haan, Dijkstreek 9, Enumatil, telef. 05940-2742.

't Harde, scriba: D. Leemhuis, Singel 26, Leiden, diaconie: C. J. de Wolff, Gerrit Kasteinstraat 110, Leiden.

Deventer, scriba: J. Bloemendal, Frans van van Mierisstraat 21, Deventer.

Aalsmeer, scriba: G. A. Boogert, Hugo de Vriesstraat 45, Aalsmeer.

Musselkanaal, scriba: W. Pathuis, Joh. Emmenstraat 23, Ter Apel. telef. 05995-793.

Drogeham, scriba: S. Terpstra, C. de Robblesstraat 115, Kootstertille.

Rotterdam-Kralingen, scriba: J. M. v. d. Herik, Voorschoterlaan 1516, Rotterdam 16, tel. 010-116577.

NAAR EEN EIGEN TEHUIS

Wat gaat het kosten?

Vier weken geleden hebben wij toegezegd vandaag te zullen vertellen wat het tehuis gaat kosten. Voor we nu de cijfers gaan geven een opmerking, ter voorkoming van misverstand.

Aanvankelijk was gedacht aan een tehuis voor 24 kinderen; twee groepen van 12 kinderen. Later bleek dat aan drie groepen de voorkeur moest worden gegeven: één voor kleine kinderen, één van de grote meisjes en één voor grote jongens. Deze uitbreiding, waarvoor we alleen maar heel dankbaar kunnen zijn, betekende uiteraard een verhoging der bouwkosten. Voor twee groepen werden deze begroot op rond f 500.000,—. Rekening houdende met een niet onbelangrijke stijging vanwege de laatste loonronde, worden de bouw- en inrichtingskosten thans begroot op rond f 800.000,—.

Hoeveel is er in kas?

Voor de aktie begon had de Stichting reeds kunnen sparen f 115.236,27. Sindsdien is ontvangen van

	de kerken	particulieren	
1960	f 25.774,50	f 3.909,23	f 29.763,73
1961	f 104.926,90	f 20.435,18	f 125.362,08
1962	f 92.480,67	f 48.245,02	f 140.725,69
1963	f 85.580,71	f 37.343,72	f 122.924,43

Totaal: f 534.012,20

We zijn dus nog f 265.987,80 van het gestelde doel verwijderd.

Elkander bemoedigen!

Wanneer U zucht, dat er nog zoveel gespaard moet worden dan zuchten wij met U mee. Dagelijks staan wij oog in oog met de bittere noodzaak van een eigen tehuis. Deze is zo groot, dat wij de vrijmoedigheid nemen U te vragen ons te bemoedigen door in grote eendracht en vastberadenheid de aktie te steunen. Laat ons standvastig zijn en niet vertragen.

Een goed begin.

De eerste giro-overschrijving, welke wij in 1964 mochten ontvangen was er een van f 6.000,—. Deze werd uitgeschreven door ds. W. Scheele te Arnhem. Wanneer wij deze naam noemen kan ieder reeds de herkomst van het bedrag weten. Het is het restant van de „gemeenschapsoefening Australië”. Er waren wel verwachtingen bij ons gewekt, doch dat het zoveel zou worden hadden wij niet durven denken.

Bij deze gift alleen bleef het niet. We noemen: collecte verlovingsfeestje f 18,—; Kerstavond 2e Exloërmond f 27,—; Kerstsamenkomst Vleuten en De Meern f 13,50; Kerstsamenkomst te Utrecht-Centrum f 47,57; Kerstsamenkomst te Utrecht N/W f 23,75; Jeugdvereniging Zaltbommel f 26,—; Oppasdienst Jeugdcentrale Groningen-Oost f 60,—; Rehobothschool te Hoogkerk f 192,50; K.V. Timotheüs en M.V. Esther te Monster f 39,05; Congres van Jeugdige Agrariërs (G.M.V.) f 125,—; een gift van f 500,—; 2 x een gift van f 250,—; „Niet in de krant zetten” f 50,—; Hans en Andreas Filippus ieder f 5,—; „Van ons kindje” f 7,50; 40-jarig huwelijksfeest f 21,—; f 21,—; een bruidspaar f 10,—; een „nieuwjaarsadvertentie” f 5,—; Via mej. N. J. Wieringen te Utrecht f 41,55, met stuivers gespaard door de 10 kinderen van een gezin.

Hierbij moeten wij het laten. Een uitzondering nog voor de Geref. Zangvereniging te Rijnsburg. De f 83,80 zijn ontvangen.

Alle gevers en geefsters, groten, kleinen en zeer kleinen, onze hartelijke dank. We gaan blijmoedig verder met de aktie.

Verantwoording:

Sinds 1 januari werd ontvangen van kerken	f 2.164,02
particulieren	„ 8.536,12
Totaal:	f 10.700,14

Collecten en giften ontvangen wij gaarne op postrekening nr. 52325 t.n.v. Stichting Gereformeerde Kinderbescherming, Beatrixlaan 37, Ede.

GEEF ACHT!!

Begin februari komt er een nieuwe lichte op. Laat de a.s. militair denken om het volgende te doen vóór zijn vertrek.

De a.s. militair:

GAAT vóór zijn opkomst naar zijn predikant, wijkouderling of kerkelijk bureau om zijn vertrek te melden,

VRAAGT daarom een Verblijfsattestatie, Handboekje voor de Geref. militair (uitgave 1964) en de brochure „In 's Konings Wapenrok”,

Neemt bij zijn vertrek zijn bijbel, waarin de belijdenisgeschriften en de psalmen zijn opgenomen mee,

Geeft na zijn aankomst in het garnizoen zijn volledig militair adres door aan zijn ouders, verloofde... zijn kerkeraad en het contactadres in de plaats waar hij gelegerd is, op adreswijzigingsformulieren van de P.T.T. (verkrijgbaar aan het postkantoor),

INFORMEERT direct naar de weg die bewandeld moet worden om zondags naar de „eigen” kerk te kunnen (dit mag vanaf de eerste zondag mits U langs de voorgeschreven weg het verzoek daarvoor doet),

GEEFT van elke overplaatsing bericht aan de bovengenoemde adressen,

BEZOEKT zo spoedig mogelijk de catechisatie en het contactuur ter plaatse zoals aangegeven in het handboekje.

Contact commissie
Geref. Garn. kerken
Mgr. v. d. Weteringstraat 86
Utrecht.

INGEZONDEN

VERSPREIDEN IS BESTRIJDEN

Niet alleen door uw woord en getuigenis, ook door het verspreiden van ons propagandamateriaal bestrijdt U de ruwe taal en het vloeken.

U kunt hiermee de Bond tegen het vloeken dagelijks helpen.

Er zijn vloeibladen, luciferboekjes, folders, visitekaartjes, wandkaarten, raambiljetten, enzovoort.

Bestel ze per brief, briefkaart of per giro, no. 852091, Bond tegen het vloeken te Den Ham (O).

Wilt U ook meehelpen in het dragen van de kosten van het drukken en verzenden van het materiaal?

Hartelijk dank, bij voorbaat.

Bestuur Bond tegen het vloeken — adres Sportlaan 19 — 's Gravenhage.

Help bestrijden door te verspreiden.

Drukkerij Steenberg

ZEIST - TELEFOON 03404 - 12452

Periodieken

Boekwerken

Handeldrukwerk